

چالش میان تحول در ساختار یا تغییر در برنامه درسی تربیت دینی: دیدگاه دبیران دین و زندگی

محمود سعیدی رضوانی^۱، حسن اسلامیان^۲

دانشگاه فردوسی مشهد، دانشیار^۱، saeedy@ferdowsi.um.ac.ir

دانشگاه فردوسی مشهد، دانشجوی کارشناسی ارشد رشته برنامه ریزی درسی^۲، eslamian_1362@yahoo.com

چکیده

در سالیان اخیر صاحب نظران متعددی با توجه به تلاش‌های متعدد انجام شده در حوزه تربیت دینی در درون نظام آموزش و پرورش از یک سو و عدم توفیق‌های مکرر این نظام، در تربیت دانش آموزان - در حد مورد انتظار - به این باور رسیده‌اند که نکته ضعف اساسی در محتوای ارائه شده و حتی روش‌های متخذه تدریس نیست و نمی‌توان با تغییر این گونه امور، امید چندانی به نیل به اهداف تربیت دینی، اخلاقی داشت، بلکه با توجه به پیشینه نظام‌های رسمی آموزشی و بافت سیاسی، اجتماعی و انگیزشی این نظام‌ها، مشکل را باید در ماهیت ساختار نظام رسمی جستجو کرد. در این پژوهش دیدگاه دبیران مرد دین و زندگی منطقه ۲ آموزش و پرورش شهر مشهد در امر مذکور مورد کاوش قرار گرفته است. پژوهش به طور پیمایشی و با ابزار مصاحبه‌ای با سوال‌ها نسبتاً ساختارمند و در محیطی صمیمانه صورت پذیرفت. نتایج حاکی از موارد زیر است:

۱- هیچ یک از دبیران - قبل از طرح مستقیم دو معضل رسمیت و تمرکز - به این دو معضل به عنوان معضلات اساسی تربیت دینی اشاره نکرده‌اند. ۲- دبیران دین و زندگی - بر خلاف صاحب نظران منتقد - به اصلاح شرایط درون آموزش و پرورش امیدوارند و باز هم بهترین ابزار نیل به اهداف تربیت دینی را نظام آموزش و پرورش رسمی می‌دانند. ۳- اکثر دبیران قائل به عدم توفیق نسبی آموزش و پرورش در تربیت دینی بوده‌اند و بقیه نسبتاً "نظام را موفق می‌دانند و دلایل عدم موفقیت نسبی را در خانواده‌ها، خود دانش آموزان، صدا و سیما، اجتماع و غیره جستجو می‌کنند. ۴- از میان دو معضل رسمیت و تمرکز، دبیران بیشتر به معضل بودن تمرکز معتقدند و به تدوین محتوا از سوی یک مرکز برای تمام مدارس ایران انتقاد دارند. به طور کلی به نظر می‌رسد برای حرکت به سوی رسمیت زدایی و تمرکز زدایی در نظام آموزش و پرورش در حوزه تربیت دینی با مانع اساسی اندیشه دبیرانی روبرو هستیم که بسیاری از آنان تصور چندانی از آنچه غیر از رویکرد متعارف "آموزش دینی" از آن یاد می‌شود، ندارند.

کلید واژه‌ها: تربیت دینی، رسمیت، تمرکز، دبیران.

مقدمه و بیان مسئله

و مدرک تحصیلی و گواهی نامه انجام می‌شود. اطلاق می‌گردد. (۲۰۱).

علیرغم دیدگاه برخی صاحب نظران مانند ولفانگ برزینکا (۱۳۷۱) مبنی بر اینکه تعلیم و تربیت نیاز به یک گروه مشخص و بسته دارد، از این رو تمام تلاش‌ها باید متوجه این گروه‌ها باشد و تا آنجایی که جوانان در آن زندگی و رشد می‌کنند به طور مساعدی تحت تأثیر قرار گیرد (۳). در نظام جمهوری اسلامی ایران به دلیل ضرورت پوشش هماهنگ همه مخاطبان و برخی دلایل دیگر، برای تربیت دینی شیوه کلی آموزش و پرورش رسمی از میان سه رویکرد فوق به عنوان رویکرد اصلی اتخاذ شد.

اما بررسی کارنامه عملکرد نظام آموزش و پرورش ایران در سال‌های پس از انقلاب اسلامی، که جدیت و همت قابل ملاحظه‌ای برای توجه به این ساحت از تربیت در آن مشاهده می‌شود، حکایت از عدم توفیق نسبی در دستیابی به اهداف طرح شده برای این ساحت از تربیت را نشان می‌دهد. پژوهش‌های انجام شده (سعیدی، باغلی و امین‌خندقی (۱۳۸۶)، باغلی (۱۳۸۶) و...) در این زمینه به روشنی گویای این مهم هستند که نظام آموزش و پرورش در

بر اساس متون برنامه ریزی آموزشی نظیر محسن پور (۱۳۸۸) و مشایخ (۱۳۸۷)، در کلی‌ترین تقسیم بندی، آموزش و پرورش به "نوع آموزش رسمی"، "نیمه رسمی" و "غیر رسمی" تقسیم شده است. آموزش رسمی یا مدرسه‌ای شامل آن قسمت از نظام آموزشی است که از کودکی شروع شده و تا آموزش عالی ادامه می‌یابد. این نوع آموزش سازمان یافته است و دارای ساختاری مشخص می‌باشد. آموزش رسمی فرایندی است که طی آن، هم آموزش دهنده و هم آموزش گیرنده نسبت به فرایند آموزش آگاه هستند. آموزش نیمه رسمی به هر نوع فعالیت آموزش و کارآموزی اطلاق می‌شود که در خارج از نظام آموزشی تحقق می‌پذیرد، مانند دوره‌های آموزشی کوتاه مدت در زمینه‌های عقیدتی، سواد آموزی، مهارت‌های حرفه‌ای و فنی و غیره. آموزش غیررسمی به کلیه آموزش‌های رسانه‌ای و اجتماعی خانوادگی که بدون اتخاذ ساختار

^۱- Formal
^۲- Non-formal
^۳- In-formal

تحول متفکره دینی مخاطبان خود توفیق چندانی نداشته است (۵).

در نظام آموزش و پرورش رسمی می‌توان رسمیت و تمرکز را به عنوان دو معضل اساسی و مولف ساختاری بر سر راه تربیت دینی و اخلاقی قلمداد کرد. پژوهش‌های انجام گرفته و دیدگاه‌های مطرح شده در زمینه آسیب‌شناسی تربیت دینی حکایت از آن دارد که رسمیت و تمرکز به عنوان دو معضل باعث دشواری‌هایی در تربیت دینی می‌باشند.

الف. رسمیت و تربیت دینی و اخلاقی از نگاه صاحب نظران

سعیدی و سیفی (۱۳۸۰) در مقاله‌ای تحت عنوان «تأملی در باب تناسب نظام آموزش و پرورش رسمی با تربیت دینی» ضمن برجسته‌سازی دشواری‌های موجود در نظام رسمی از یک سو و بررسی تحقیقات انجام شده در خصوص اثربخبری دینی، نشان می‌دهند که رسمی بودن نظام آموزش و پرورش مانعی حادی بر سر راه تربیت دینی محسوب می‌شود (۶).

هفت تباری (۱۳۸۰) در مقاله‌ای با نام «نگاهی به عوامل آسیب‌شناسی تربیت دینی نوجوان و جوانان» عوامل آسیب‌زا را به دو دسته: عوامل خارج از نظام آموزش و پرورش و عوامل مربوط به نظام آموزش و پرورش دسته‌بندی می‌نماید و عوامل آسیب‌زای نظام آموزش و پرورش را در شش مقوله دسته‌بندی می‌کند و نشان می‌دهد که اکثر آن‌ها ناشی از رسمی بودن این نظام است (۷).

عصاره (۱۳۸۲) تفکیک «آموزش» و «پرورش» را یک آسیب اساسی معرفی نموده در توضیح آن چنین بیان می‌دارد: «در نظام رسمی آموزش و پرورش، «آموزش» مترادف با کسب معلومات و دانستی‌های مورد نیاز، به حافظه سپردن آن‌ها و ارزشیابی از محفوظات، تحت عنوان امتحانات به عنوان حاصل نهایی نظام آموزشی و تربیتی بوده است و پرورش نیز به عنوان کسب رفتارهای متناسب با ارزش‌ها و عقاید و اخلاق پذیرفته شده اجتماعی استنباط گردیده است» (۸).

بر اساس پژوهش لطف‌آبادی (۱۳۸۲)، ۲۵ درصد از جوانان از روابط اولیه‌ی مدرسه با دانش‌آموزان ناراضی هستند یک اکثریت عظیم ۷۷ درصدی از جوانان مراکز استان‌های کشور اظهار می‌دارند که «بلادگیری‌های دانش‌آموزان در مدرسه از نوع حفاظتی است که پس از مدت کوتاهی فراموش می‌شود». در مقوله‌هایی چون تقویت هویت دینی و تقویت هویت ملی، نارضایتی جوانان از مدرسه در سطح ۶۵ درصد است که حاکی از عملکردهای ضعیف مدارس در این موارد است (۹).

اسکندری (۱۳۸۲) نیز بر حضور مخاطب در صحنه‌های واقعی زندگی و کسب تجارب عملی به جای حضور در محیط‌های کلیشه‌ای نظام رسمی تأکید می‌کند و معتقد است که «طرز رفتار و

طرز تلقی افراد بیش از آنکه متأثر از آموزش مستقیم و رسمی شناختاری باشد، تابع حضور رو در رو و لحظه به لحظه در موقعیت‌ها و شرایط عینی است. یعنی شرایطی که امکان بروز عملی را فراهم می‌سازند و اثربخش بودن و مفید بودن عمل را در شرایط عینی نشان می‌دهند. در این موقعیت احساس‌ها با اعمال گره می‌خورند و طعم تلخ و شیرین تجارب ذائقه آدمی را همیشه تازه نگه می‌دارد و خاطره ماندگاری را در ذهن به جا می‌گذارد» (۱۰).

بر اساس پژوهش سعیدی، بلغلی و امین حسینی (۱۳۸۶)، عامل رسمی بودن را به دفعات صاحب نظران حوزه تربیت دینی به عنوان یکی از ضعف‌های نظام آموزش و پرورش در مسیر تحقق هدف‌های تربیت دینی و اخلاقی تلقی کرده‌اند (۶).

بررسی دیدگاه متفکران یاد شده در بالا در خصوص رسمیت نظام آموزش و پرورش حکایت از این مهم دارد که این گروه از متفکران رسمیت را مانعی بر سر راه تربیت دینی تلقی می‌نمایند.

ب) مشکلات ناشی از تمرکز نظام آموزش و پرورش در

تربیت دینی و اخلاقی

تمرکز به عنوان دومین معضل نظام آموزش و پرورش که منجر به چالش در دست‌یابی این نظام به هدف‌های تربیت دینی و اخلاقی آن می‌شود، مورد توجه و انتقاد صاحب نظران زیادی قرار گرفته است. از تمرکز و عدم تمرکز در برنامه‌ریزی درسی تعبیر مختلفی شده است. در اینجا منظور از تمرکز ارائه محتوای یکسان برای تمام دانش‌آموزان در تربیت دینی و اخلاقی است. به عنوان مثال، کتاب درسی دینی و کتاب درسی قرآن، در سراسر کشور برای تمام دانش‌آموزان ایرانی به صورت واحد و مشابه می‌باشد.

مسلماً پیشینه‌های خانوادگی و فرهنگی در ایران بسیار متنوع است و واقعاً چگونه می‌توان متن درسی را (به خصوص در درس دینی) یافت که آثار منفی و پیامدهای ناگواری برای گروهی از افراد برجای نگذارد؟

صاحب نظران تربیت اسلامی نیز به طور مستقیم و غیرمستقیم به آموزش‌های دینی گروهی (به صورت در کنار هم قرار دادن افراد با همسو) و تحت پوشش قرار دادن مخاطبان تربیت دینی و اخلاقی با محتوا و روش یکسان انتقاد می‌کنند. به عنوان نمونه برخی از نظرات صاحب نظران در ذیل مطرح می‌شود:

عبدالعظیم کریمی (۱۳۸۰) در مقاله‌ای با عنوان «دین‌دهی با دین‌یابی» شیوه اکتشافی را جایگزینی برای شیوه اکتسابی در تربیت دینی معرفی می‌کند و معتقد است که باید فرایند دین‌یابی را در بستر تجربه باطنی تبیین کرد. او با این پیش‌فرض که علم نوحه و حس خداجویی به طور طبیعی و فطری در درون افراد وجود دارد انسان متدین را فردی می‌داند که کشف‌کننده این امور در درون خود است و نه کسب‌کننده آن‌ها (۱۱).

با توجه به مطالب ذکر شده، بیش فرض‌های مطرح شده در تعین نظری مسئله مقاله حاضر عبارتند از (۱) در طول سه دهه گذشته آرمان تربیت دینی و اخلاقی از اصلی‌ترین آرمان‌های کشور بوده است و در جمهوری اسلامی ایران رویکرد استفاده از نظام آموزش و پرورش رسمی به عنوان رویکرد اصلی و عمده پذیرفته شده است. (۲) نظام آموزش و پرورش رسمی در تربیت دینی و اخلاقی چندان موفق نبوده است. (۳) عمده‌ترین موانع تحقق اهداف تربیت دینی و اخلاقی در نظام آموزش پرورش رسمی برسمیت و تمرکز بوده است. (۴) به احتمال زیاد حداقل در کوتاه مدت - یا حتی میان مدت - نمی‌توان با رویکردهای غیر رسمی امیدوار به پوشش خیل عظیم نوجوانان کشور برای تربیت دینی بود. بنابراین - تقریباً - تکیه به نظام آموزش و پرورش رسمی به عنوان اصلی‌ترین رویکرد، اجتناب ناپذیر است.

اگر چهار فرض فوق‌الذکر پذیرفته شود، ناچار باید به اصلاح اساسی نظام آموزش و پرورش یعنی رسمیت زبانی و تمرکز زبانی - در حد امکان - بپردازیم. توضیح بیشتر آن که در طول سالیان بعد از انقلاب تلاش‌های زیادی در جهت اصلاح محتوای کتاب‌های دینی دوره متوسطه - و نیز سایر دوره‌ها با تغییرات اصلاحی رویبانی دیگر در امور تربیتی - بسط و قبض مأموریت‌ها و شرح وظایف - انجام شده است ولی تحقیقات نشان می‌دهد که اثری عائد نشده است (۱۷).

در سالیان اخیر چالش اساسی میان پژوهشگران عرصه تربیت دینی و اخلاقی آن بوده است که باز هم به اصلاحات محتوایی و روشی برنامه درسی نظیر تغییر کتاب‌ها یا نوآوری در روش‌های تدریس ادامه دهیم یا به فکر تحولات بنیادین در ساختار نظام در جهت شکستن رسمیت و تمرکز برابیم. موضع نویسندگان این مقاله با توجه به آنچه گفته شد کاملاً "روش است لذا باید دید آیا زمینه چنین تغییری در اندیشه‌های دبیران درس دین و زندگی وجود دارد یا خیر. به نظر می‌رسد این مقاله می‌تواند به عنوان گامی اولیه در جهت امکان سنجی آرمان تغییرات بنیادین و ساختاری (یا به تعبیری ساختار شکنانه) در آموزش منتهی به تربیت دینی محسوب شود.

اهداف پژوهش:

- الف) استنباط جایگاه دو معضل رسمیت و تمرکز گرایی در تربیت دینی از دیدگاه دبیران دین و زندگی
- ب) جمع بندی تجارب دبیران در مورد تأثیر رسمیت در نظام آموزش و پرورش در تربیت دینی و راهکارهای رسمی زبانی
- ج) جمع بندی تجارب دبیران در مورد تأثیر تمرکز در تربیت دینی نظام آموزش و پرورش و راهکارهای رسمیت زبانی

سعیدی (۱۳۸۵) در مقاله‌ای تحت عنوان ضرورت تمرکز زبانی در نظری تربیت دینی و اخلاقی با تکیه بر ضرورت توجه به سطوح تکثیری و سبب‌نظر نظری‌ها، باورها و ارزش‌ها به منظور سنجش نیازهای آموزشی و روان‌شناختی مخاطبان، معتقد است که در آموزش‌های مربوط به تربیت دینی و اخلاقی این اشکالات با دقت و تأکید بیشتری ضرورت می‌یابد. او بر این باور است که نظام متمرکز قابلیت کمتری در توجه به موارد یاد شده دارد و لذا ضرورت حرکت به سوی تمرکز زبانی در تربیت دینی و اخلاقی را معنادار نظر می‌کند (۱۲).

مطهری (۱۳۶۶) با تقسیم دانش‌آموزان به دو گروه اهل و ناهل و دایر مضرات حضور این دو گروه در یک محیط معتقد است که حداقل در مورد گروه ناهل دانش‌آموزان باید نفر به نفر به اصلاح‌گران سپرده شوند (۱۳).

معافی حایری (۱۳۷۹) می‌نویسد باید در به کار بردن آیه‌ها، روحیه‌ها را در نظر گرفت و حالت‌ها را شناخت و گزینه طنز و مسخره بیشتر می‌آید و همین است که راه رفته‌ها با خواندن آیه‌های دل را می‌گرفتند و به راه می‌کشیدند و ما با خواندن قرآن به راه نمی‌آیم و گمراه‌تر می‌شویم. وی هم چنین معتقد است که در هر جامعه‌ای یک گروه اقلیت و یک گروه اکثریت وجود دارد و گروه اکثریت همیشه تابع گروه اقلیت است. پس به منظور ساختن یک جامعه به سراع اکثریت رفتن اشتباه است، بلکه در این موقعیت چاره‌ای نیست جز این که با استعدادها کار کرد و آن‌ها را بیرون کشید و بعد با همدستی آن‌ها به سراع دیگران رفت (۱۴).

باغلی (۱۳۸۶) با تحلیل نظرات علامه کرباسچیان (پایه‌گذار عرصه علوم) می‌نویسد که تربیت به مفهوم عام مد نظر علامه نبوده است و او بیش‌تر به تربیت خاص می‌اندیشد. وی کاملاً به پیشه خانوادگی دانش‌آموزان تأکید می‌وردد و به اجرای برنامه‌های خاص مذهبی و اخلاقی فقط برای افراد مستعد اصرار داشته است (۵).

همان‌طور که مشاهده می‌شود صاحب‌نظران تربیت اسلامی بر اساس پیشی که عمدتاً مستند به روایات می‌باشد و نیز به انگای تجارب فردی و تجارب پژوهشی (نظیر سعیدی، ۱۳۸۰) به شدت بر فردی شدن آموزش و حتی انتخاب آیات و روایات بر اساس ظرفیت‌های مختلف افراد گوناگون تأکید ورزیده‌اند (۱۵).

واقعاً چگونه می‌توان با محتوای واحد درسی به این مهم دست یافت؟ متأسفانه فرایند تربیت دینی و اخلاقی موجود به شدت از آن چه صاحب‌نظران این حیطه تأکید ورزیده‌اند، فاصله دارد. واقعیت آن است که آموزش‌های دینی و اخلاقی نه تنها جنبه فردی ندارد بلکه از توجه به خرده فرهنگ‌های کشور نیز غفلت ورزیده است.

سوالات پژوهش:

- ۱- از دیدگاه دبیران درس دین و زندگی، رسمیت و تمرکز در میان معضلات اساسی و موانع ساختاری تربیت دینی در نظام آموزشی کشور ما چه سهمی دارند؟
- ۲- دبیران دین و زندگی در ارتباط با تأثیر رسمیت در تربیت دینی در نظام آموزش و پرورش چه تجاربی دارند و چه راهکارهایی برای رسمیت‌زدایی ارائه می‌دهند؟
- ۳- دبیران دین و زندگی در ارتباط با تأثیر تمرکز در تربیت دینی در نظام آموزش و پرورش چه تجاربی دارند و چه راهکارهایی برای تمرکززدایی ارائه می‌دهند؟

روش پژوهش:

روش پژوهش پیمایشی می‌باشد جامعه آماری شامل تمامی دبیران مرد دین و زندگی ناحیه ۲ مشهد می‌باشد که بنا به روش سرشماری همه آن‌ها جزو نمونه آماری قرار گرفتند. ابزار پژوهش مصاحبه با سوالات نسبتاً ساختارمند بوده که در محیطی صمیمانه صورت پذیرفت و داده‌ها به‌طور کمی و کیفی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها

بررسی پرسش پژوهشی اول:

۱- از دیدگاه دبیران درس دین و زندگی، رسمیت و تمرکز در میان معضلات اساسی و موانع ساختاری تربیت دینی در نظام آموزشی کشور ما، چه سهمی دارند؟

در ارتباط با پرسش پژوهشی فوق و برای آگاهی از دیدگاه دبیران در این مورد، چند سؤال در فضای صمیمانه در قالب مصاحبه مطرح گردید و از دبیران نظرخواهی شد. سوالات عبارت بودند از:

- ۱- از دیدگاه شما معضلات اساسی و موانع ساختاری تربیت دینی اخلاقی در نظام آموزش و پرورش کشورمان چیست؟ (پیامدهای این معضلات و موانع کدامند؟)
- ۲- آیا آموزش و پرورش و حوزه تربیت رسمی در تربیت دینی و اخلاقی نوجوانان و جوانان موفق بوده است؟ دلایل این امر از نظر شما چیست؟
- ۱-۲ عوامل آسیب‌زای تربیت دینی اخلاقی نوجوانان و جوانان در داخل نظام آموزش و پرورش کدامند؟ پیامدهای این عوامل کدامند؟ شما چه راهکارهایی را برای حل این مشکلات توصیه می‌کنید؟

اظهار نظرات جامعه آماری در ارتباط با سوالات فوق را می‌توان در قالب موارد زیر طبقه‌بندی کرد:

الف) نظرات دبیران در مورد میزان موفقیت و یا ناکامی نظام رسمی در امر تربیت دینی

اکثر دبیران نظام آموزش رسمی را در امر تربیت دینی ناموفق می‌دانستند و فقط در ۲ مورد دبیران اظهار کرده‌اند که آموزش و

پرورش به دلیل حضور نیروهای مخلص و ارزشی که به برکناری انقلاب اسلامی از مراکز مختلف علمی به قصد پرورش نسل آینده به آموزش و پرورش روی آوردند در امر تربیت دینی نوجوانان و جوانان موفق بوده است.

ب) دلایل عدم موفقیت موانع معضلات و آسیب‌های فرا روی تربیت دینی و اخلاقی

مشکلات مربوط به برنامه ریزی آموزشی و درسی (۱۱ مورد)، در ۵ مورد دبیران فقدان نقشه کلی و جامع درسی و آموزشی در سطوح مختلف تحصیلی و صرف بودن محتوای کتاب درسی در ۲ مورد نگرش‌های سنتی دبیران در زمینه تربیت دینی و عدم تناسب برنامه‌های درسی با باورهای دانش‌آموزان و در ۴ مورد استفاده از محتوای نامناسب در دروس دینی را دلایل عدم موفقیت در زمینه تربیت دینی مطرح کردند.

عدم صلاحیت دبیران و عدم آتوبخشی تدریس دبیران (۷ مورد). دبیران در ۴ مورد وفاداری بیش از حد معلمان به شیوه‌های سنتی در روش‌های تدریس و پایین بودن کارایی معلمان به دلیل عدم آگاهی از روش‌های تدریس مناسب و در ۲ مورد دیگر، باورها و تفکرات سنتی دبیران در مورد رسالت دینی معلمان و نقش آن‌ها در این زمینه و همچنین عدم ابلاغی مناسب نقش توسط معلمان دینی و پرورشی را به عنوان برخی موانع و معضلات مطرح کردند. در ۳ مورد، عدم صلاحیت کافی برخی معلمان برای تدریس درس دینی و قرآن از سوی دبیران به عنوان دلایل اصلی ناکامی‌های آموزش و پرورش در زمینه تربیت دینی مطرح شده است.

تهاجم فرهنگی بیگانگان (۵ مورد). در ۵ مورد دبیران اظهار داشته‌اند به دلیل انحراف‌ها و حاشیه‌های موجود در جامعه، آموزش و پرورش نتوانسته است به اهداف تربیت دینی‌اش نائل شود و از این جهت در تقابل با تهاجم فرهنگی بیگانگان شکست خورده است.

نبود سیستم نظارت بر فرآیند تربیت دینی (۳ مورد) دبیران در ۲ مورد، عدم کنترل کیفیت کار دبیران و معلمان در طول دوران خدمت توسط مسئولان را به عنوان یکی دیگر از این معضلات و موانع مطرح کردند.

ضعف در گزینش و استخدام نیروی انسانی (۳ مورد) دبیران در ۳ مورد، توجه نکردن به نوع گزینش معلمان و مربیان دینی را از سوی مسئولان آموزش و پرورش به عنوان یکی از موانع و معضلات تربیت دینی مطرح کردند.

جداسازی برنامه‌های دینی از سایر برنامه‌های تحصیلی (۲ مورد). در دو مورد دبیران اظهار کرده‌اند که جداسازی برنامه‌های دینی از سایر برنامه‌های تحصیلی باعث می‌شود این ذهنیت

معیشتی معلمان، از سوی دبیران به عنوان یکی از راهکارها ذکر شده است.

استخدام و گزینش نیروی انسانی شایسته در امر تربیت دینی (۴ مورد). دبیران در ۴ مورد اظهار داشتند که در سیاست‌های گزینش و استخدام باید برنامه ریزی دقیقی صورت گیرد تا افراد شایسته و با صلاحیت برای تدریس دروس دینی انتخاب شوند. دبیران استفاده از انسان‌های شایسته و اهل معنویت و نیروهای جوان و انرژی‌دار در عرصه تربیت دینی اخلاقی دانش آموزان را به عنوان راهکارهایی در جهت حل مشکلات مربوط به آسیب‌های تربیت دینی پیشنهاد دادند.

کنترل و نظارت مسئولان آموزش پرورش بر کار دبیران دین و زندگی (۴ مورد). دبیران در ۴ مورد معتقد بودند یک از راهکارهای اساسی برای برون رفت از این معضلات، کنترل و نظارت دقیق مسئولان آموزش و پرورش بر کار دبیران دروس دینی می باشد.

اصلاح برنامه‌های درسی و روش‌های تدریس دینی (۳ مورد). دبیران در ۳ مورد، ترمیم نقاط ضعف برنامه‌های درسی دینی و قرآن، توجه به استدلال‌های عقلانی در اثبات مسایل دینی، اجتناب از احساس‌گرایی در توضیح و استدلال مسایل دینی و تربیتی از سوی معلمان و دادن آزادی بیان بیشتر به دانش آموزان برای بیان عقاید و باورهای درونی خودشان و همچنین برای بیان مسایل شخصی خودشان در زمینه دینی اخلاقی را به عنوان چند راهکار در جهت حل مشکلات مربوط به آسیب‌های تربیت دینی در داخل نظام آموزش پرورش پیشنهاد دادند.

جمع بندی اظهارات دبیران در ارتباط با پرسش اول تحقیق:
 اکثر دبیران، نظام آموزش رسمی را در امر تربیت دینی ناموفق می دانستند و فقط در ۲ مورد دبیران اظهار کرده‌اند که آموزش و پرورش به دلیل حضور نیروهای مخلص و ارزشی که به برکت انقلاب اسلامی از مراکز مختلف علمی به قصد پرورش نسل آینده به آموزش و پرورش روی آوردند در امر تربیت دینی نوجوانان و جوانان موفق بوده است. دلایل عدم موفقیت، موانع، معضلات و آسیب‌های فرا روی تربیت دینی و اخلاقی از دیدگاه دبیران دین و زندگی، مشکلات مربوط به برنامه ریزی آموزشی و درسی، عدم صلاحیت دبیران و عدم اثربخشی تدریس دبیران، نهادم فرهنگی بیگانه‌گان، نبود سیستم نظارت بر فرآیند تربیت دینی، ضعف در گزینش و استخدام نیروی انسانی، جداسازی برنامه‌های دینی از سایر برنامه‌های تحصیلی، عدم توجه آموزش و پرورش به تفاوت‌های منطقه‌ای و فرهنگی، نقش منفی صدا سیما و دستگاه‌های رسانه‌ای، عدم توجه به نقش روحانیون در تربیت دینی دانش آموزان و تمرکز گرایی در تربیت دینی، به ترتیب دارای بیشترین تا کمترین نقش می‌باشند. دبیران پیامدهای معضلات مطرح شده را

در دانش آموزان به وجود بیاید که برای امور دینی باید به فلان کتابی رفت و فلان معلم را دید و چنان کتابی را خواند.

عدم توجه آموزش و پرورش به تفاوت‌های منطقه‌ای و فرهنگی (۲ مورد). در دو مورد دبیران اظهار کرده‌اند که در هر منطقه و محیط معضلات و موانع تربیت دینی متفاوتند و مشکلات خاص خودشان را دارند و به سطح فرهنگ والدین آن‌ها و محیطی که در آن رشد می‌کنند بستگی دارد. مثلاً "معضلات دانش آموزان پایین شهر تا بالای شهر خیلی متفاوت می‌باشد. بنابراین آموزش و پرورش باید به تناسب این تفاوت‌ها اقدامات موثر در زمینه تربیت دینی انجام دهد.

نقش منفی صدا سیما و دستگاه‌های رسانه‌ای (۱ مورد). در یک مورد از برنامه‌های نامناسب صدا و سیما و دستگاه‌های رسانه ای به عنوان یک مانع و معضل در امر تربیت دینی یاد شده است. **عدم توجه به نقش روحانیون در تربیت دینی دانش آموزان (۱ مورد).** در یک مورد از کم رنگ بودن نقش روحانیون و اماکن مذهبی در تربیت دینی اخلاقی دانش آموزان و بها ندادن به روحانیون برای ایفای نقش تربیتی و اخلاقی خود در مدارس، به عنوان یکی از مهم‌ترین موانع در امر تربیت دینی دانش آموزان نام برده شده است.

تمرکز گرایی در تربیت دینی (۱ مورد). در یک مورد تمرکز گرایی شدید در برنامه ریزی‌های دینی، به عنوان دلیل اصلی عدم موفقیت در زمینه تربیت دینی مطرح شده است.

جاء اظهارات دبیران در ارتباط با پیامدهای معضلات و موانع تربیت دینی در نظام آموزش رسمی:

عدم پایبندی دانش آموزان به مسایل ارزشی و دینی (۷ مورد). دبیران در ۷ مورد، دوری عملی نوجوان و جوانان از رفتارها و احکام دینی و بالا رفتن آمار بزه‌کاری، جرم و جنایت در جامعه را به عنوان پیامدهای معضلات و موانع ساختاری تربیت دینی ذکر کردند.

عدم موفقیت نظام آموزش پرورش در تحقق اهداف تربیت دینی (۵ مورد). دبیران در ۵ مورد، شکست آموزش و پرورش در رسیدن به اهداف تربیت دینی و اخلاقی نوجوان و جوانان را به عنوان مهم‌ترین پیامد معضلات و موانع ساختاری تربیت دینی مطرح کردند.

دراهمکارهای برون رفت از معضلات و موانع تربیت دینی
 دبیران برای برون رفت از معضلات و موانع ساختاری تربیت دینی ۲ راهکار عمده را پیشنهاد دادند:

رسیدگی به مشکلات شفلی و رفاهی معلمان (۵ مورد). در ۵ مورد گزارش حثوق معلمان و توجه بیشتر به وضعیت رفاهی و

انظار نظرات جامعه آماری در ارتباط با سؤالات فوق را می‌توان در قالب موارد زیر طبقه بندی کرد:

الف) ادلایل برخوردار ری نظام آموزش و پرورش رسمی از قدرت و قابلیت تربیت دینی و اخلاقی از دیدگاه دبیران ظرفیت و پتانسیل بالای مدارس در جهت تربیت دینی و اخلاقی (۴ مورد): در ۴ مورد دبیران اظهار کردند که مدرسه خود دوم دانش آموزان است و وقت زیادی از عمرشان را در مدارس سپری می‌کنند و دانش آموزان بیشترین تأثیر پذیری را از مدرسه دارند بنابراین می‌توان از این فرصت به بهترین شکل برای تربیت دینی دانش آموزان استفاده نمود.

ب) آمادگی دانش آموزان برای پذیرش ارزش‌های الهی در زمان‌های حضور در مدارس (۳ مورد): در ۳ مورد دبیران اظهار کردند دانش آموزان برای یادگیری به مدرسه می‌روند و ظرفیت آمادگی لازم برای پذیرش حقایق دینی را دارند و این بهترین فرصت برای مدارس در جهت تربیت دینی شایسته دانش آموزان می‌باشد. در یک مورد دبیری اظهار داشت که دانش آموزان بسیاری از اخلاقیات را در ارتباط با معلمان و همسالانشان یاد می‌گیرند بنابراین ساعات درس دین و زندگی نیز فرصت مناسبی در جهت تربیت دینی دانش آموزان می‌باشد.

ب) راهکارهای ارابه شده توسط دبیران برای خارج کردن درس دینی از حالت رسمی در نظام آموزش و پرورش کشور ما

دادن اختیارات بیشتر به مسئولان ناحیه‌ها و استان‌های کشور در زمینه تربیت دینی اخلاقی (۳ مورد): در ۳ مورد دبیران اظهار داشتند به مسئولان ناحیه‌ها و استان‌های کشور در زمینه تربیت دینی اختیارات بیشتری داده شود تا آن‌ها با توجه به نیازهای ناحیه خودشان و با توجه به عقاید و باورهای مذهبی مردم آن ناحیه‌ها به تربیت دینی بپردازند.

استفاده از روحانیون و مبلغان دینی در مدارس (۲ مورد): در ۲ مورد از سوی دبیران پیشنهاد شده که از روحانیون و مبلغان دینی به موازات دیگر برنامه‌های تربیت دینی در مدارس استفاده شود.

گنجاندن باورهای دینی ادیان مختلف در درس دینی مربوط به هر ناحیه (۴ مورد): دبیران در ۴ مورد اظهار داشتند باید باورهای دینی قومیت‌های مختلف موجود در هر ناحیه در کتاب درسی همان ناحیه‌ها گنجانده شود.

دادن ابتکار عمل بیشتر به مدیران و معلمان برای ایجاد تغییر در برنامه‌های درسی دینی (۱ مورد): یک دبیر معتقد بود باید به مدیران و معلمان ابتکار عمل بیشتری برای ایجاد تغییرات در برنامه‌های درسی دینی داده شود.

عدم پاسداری دانش آموزان به سبب ارزشی و دینی و عدم موفقیت نظام آموزش و پرورش در تحقق اهداف تربیت دینی ذکر کردند و راهکارهای برون رفت از مملات و موانع تربیت دینی از دیدگاه دبیران به ترتیب اولویت عبارت بودن از رسیدگی به مشکلات شغلی و رفاهی معلمان، استخدام و گزینش نیروی انسانی شایسته در امر تربیت دینی، کنترل و نظارت مسئولان آموزش و پرورش بر کار دبیران دین و زندگی و اصلاح برنامه‌های درسی و روش‌های تدریس دینی.

نکته حاکم اهمیت اینکه در میان مجموع دیدگاه‌های دبیران در ارتباط با پرستش‌های مطرح شده، تمرکز و رسمیت نظام آموزشی ما در امر تربیت دینی به عنوان یک معضل و مانع اساسی مطرح شده است و فقط در یک مورد مستقیماً از عامل تمرکز بود در دو مورد عدم توجه آموزش و پرورش به تفاوت‌های منطقه‌ای و فرهنگی به عنوان موانع و معضلات تربیت دینی نام برده شده است. این امر نشان دهنده این نکته است که در ایده‌ها و اندیشه‌های دبیران دین و زندگی، تمرکز و رسمیت در عرصه تربیت دینی که به گواه صاحب نظران از عمده‌ترین موانع و معضلات تربیت دینی در نظام آموزشی کشور ما می‌باشند، جایگاهی ندارد. لذا یکی از موانع اساسی برای رسمیت زدایی و تمرکز زدایی در نظام آموزشی کشور ما در راستای امر خطیر و ارزشمند تربیت دینی و اخلاقی نوجوانان و جوانان، اندیشه و نگرش سنتی دبیران درس دین و زندگی می‌باشد.

بررسی پرستش پژوهشی دوم:

۲- دبیران دین و زندگی در ارتباط با تأثیر رسمیت در تربیت دینی در نظام آموزش و پرورش چه تجاربی دارند و چه راهکارهایی برای رسمیت زدایی ارابه می‌دهند؟

در ارتباط با پرستش پژوهشی فوق و برای آگاهی از دیدگاه دبیران در این مورد، چند سؤال در فضایی سمیمله در قالب مصاحبه مطرح گردید و از دبیران نظرخواهی شد. سؤالات عبارت بودند از:

۲-۱ به نظر شما آیا اساساً آموزش و پرورش رسمی قدرت و قابلیت تربیت دینی و اخلاقی را دارد؟ دلایل شما در این باره چیست؟

۲-۲ راهکارهای شما برای خارج کردن درس دین و زندگی از حالت رسمی در نظام آموزش و پرورش ما چیست؟

۲-۳ تجارب خودتان را در ارتباط با تربیت دینی اخلاقی در نظام رسمی آموزش و پرورش بیان کنید.

۲-۴ تجارب خودتان را در ارتباط با رسمیت زدایی در تربیت دینی اخلاقی در نظام آموزش و پرورش بیان کنید.

۲-۵ از دیدگاه شما پیامدهای رسمیت زدایی در تربیت دینی و اخلاقی نوجوانان و جوانان در نظام آموزش و پرورش کشور ما چیست؟

برگزاری کلاس‌های فوق‌العاده در مدارس در زمینه تربیت دینی اخلاقی (امورد). یک دبیر اظهار کرد برگزاری کلاس‌ها فوق‌العاده در زمینه تربیت دینی می‌تواند در ارتباط با خارج کردن درس دینی از حالت رسمی راه‌گشا باشد.

حاج‌انجالب دبیران در ارتباط با تربیت دینی و اخلاقی در نظام رسمی و رسمیت زدایی در امر تربیت دینی و اخلاقی عدم علاقه دانش‌آموزان به مسایل دینی (۴ مورد) در ۲ مورد دبیران اظهار داشتند که در نظام رسمی اکثر دانش‌آموزان فقط جهت رفع تکلیف و کسب نمره و جلوگیری از مردودی در سر کلاس حاضر می‌شوند نه به خاطر مسایل ارزشی، و معتقد بودند از نظر قالب دانش‌آموزان لزومی برای پرورش دینی آن‌ها وجود ندارد و علاقه‌ای برای کسب معارف اسلامی ندارند. در ۲ مورد نیز دبیران به این نکته اشاره کردند که دانش‌آموزان آمادگی کافی برای کسب معارف اسلامی را ندارند، در اکثر اوقات رغبتی برای حضور در کلاس‌های دین و زندگی ندارند، سعی در انلاف وقت ندارند حتی گاهی اوقات مسایل دینی را به تمسخر می‌گیرند همچنین اعتقاد زیادی به معلمان و برنامه‌های درسی دین و زندگی ندارند و بیشتر تحت تأثیر مسایل بیرونی هستند.

مشکلات مربوط به محتوای کتب دینی (۴ مورد) در ۴ مورد دبیران معتقد بودند در نظام فعلی آموزش و پرورش رسمی در کشور مضمون‌های کتاب‌های دینی به روز نمی‌باشد و این محتوا برای دانش‌آموزان جذابیت کافی ندارد.

تأثیر رسمیت زدایی بر فرآیند یاددهی - یادگیری مربوط به کتب دینی (امورد). اکثر دبیران در این زمینه تجاری نداشتند و پاسخی به این سوال ندادند و فقط یک دبیر در پاسخ به این سوال اظهار کرد در بعضی اوقات که سعی کردم درس را از حالت رسمی خارج کنم نتایج بهتری گرفتم.

دایمی‌دهی رسمیت زدایی در تربیت دینی و اخلاقی نوجوانان و جوانان در نظام آموزش و پرورش کشور ما از دیدگاه دبیران

افزایش آمادگی تدریس و یادگیری در معلمان و دانش‌آموزان (۶ مورد). در ۲ مورد دبیران معتقد بودند که توجه به تفاوت‌های فردی باعث می‌شود آمادگی برای آموزش و یادگیری هم در دبیران و هم در دانش‌آموزان افزایش یابد و همچنین دادن ابتکار عمل به دبیران و دبیران باعث می‌شود برنامه‌ها به شکل بهتری پیش بروند.

مشارکت بیشتر انجمن و اولیا و خانواده‌های دانش‌آموزان در برنامه‌های درسی و دینی مدارس (۳ مورد). در یک مورد دبیری معتقد بود رسمیت زدایی منجر به مشارکت بیشتر دانش‌آموزان و اولیا و مربیان در برنامه‌های مذهبی و دینی مدارس می‌شود.

شود و این امر می‌تواند به اثربخشی بیشتر برنامه تربیت دینی بینجامد.

جمع‌بندی دیدگاه‌های دبیران در ارتباط با پرسش دوم تحقیق

دبیران ظرفیت و پتانسیل بالای مدارس در جهت تربیت دینی، اخلاقی و آمادگی دانش‌آموزان برای پذیرش ارزش‌های الهی در زمان‌های حضور در مدارس را از عمده‌ترین دلایل قدرت و قابلیت نظام آموزش و پرورش رسمی در امر تربیت دینی و اخلاقی دانش‌آموزان ذکر کردند. عمده‌ترین راهکارهای ارائه شده توسط دبیران برای خارج کردن درس دین و زندگی از حالت رسمی در نظام آموزش و پرورش کشور ما به ترتیب عبارت بودند از: دادن اختیارات بیشتر به مسئولان ناحیه‌ها و استان‌های کشور در زمینه تربیت دینی اخلاقی، استفاده از روحانیون و مبلغان دینی در مدارس، گنجاندن باورهای دینی ادیان مختلف در درس دینی مربوط به هر ناحیه، دادن ابتکار عمل بیشتر به مدیران و معلمان برای ایجاد تغییر در برنامه‌های درسی دینی و برگزاری کلاس‌های فوق‌العاده در مدارس در زمینه تربیت دینی اخلاقی. عمده‌ترین تجارب دبیران در ارتباط با تربیت دینی و اخلاقی در نظام رسمی و رسمیت زدایی در امر تربیت دینی و اخلاقی به ترتیب اولویت، عدم علاقه دانش‌آموزان به مسایل دینی، مشکلات مربوط به محتوای کتب دینی و تأثیر مثبت رسمیت زدایی بر فرآیند یاددهی - یادگیری مربوط به کتب دینی بودند و عمده‌ترین پیامدهای رسمیت زدایی در تربیت دینی و اخلاقی نوجوانان و جوانان در نظام آموزش و پرورش کشور ما از دیدگاه دبیران، افزایش آمادگی تدریس و یادگیری در معلمان و دانش‌آموزان و مشارکت بیشتر انجمن و اولیا و خانواده‌های دانش‌آموزان در برنامه‌های درسی و دینی مدارس بودند.

بررسی پرسش پژوهشی سوم

۳- دبیران دین و زندگی در ارتباط با تأثیر تمرکز در تربیت دینی در نظام آموزش و پرورش چه تجاری دارند و چه

راهکارهایی برای تمرکز زدایی ارائه می‌دهند؟

در ارتباط با پرسش پژوهشی فوق و برای آگاهی از دیدگاه دبیران در این مورد، ۴ سوال در قالب مصاحبه مطرح گردید و از دبیران نظرخواهی شد که عبارتند از:

- ۱- ۳ از دیدگاه شما متمرکز بودن نظام آموزش و پرورش، در تربیت دینی و اخلاقی چه مشکلاتی را ایجاد می‌کند؟
- ۲- ۳ به نظر شما پیامدهای تمرکز زدایی در نظام آموزش و پرورش در زمینه تربیت دینی و اخلاقی نوجوانان و جوانان چیست؟
- ۳- ۳ شما چه تجاری در زمینه متمرکز بودن نظام و آموزش و پرورش در تربیت دینی و اخلاقی نوجوانان و جوانان دارید؟

دادن ابتکار عمل به مسئولان آموزش و پرورش ناحیهها و استانهای مختلف (مورد ۲). مورد سوم این بود که مرکز استانی و شهری برای برنامه ریزیهای تربیت دینی استفاده شود (مورد ۲). مورد نیز مشارکت مسئولان استانی و شهری در تهیه کتب درسی دینی از سوی دبیران توصیه شده است. اصلاح و تجدید نظر روشهای تدریس در امر تربیت دینی (مورد ۳). مورد ۲ مورد دیگر اظهار داشتند که باید در روند های درسی محتوا و شیوههای تدریس درس دین و زندگی تجدید نظر اساسی شود.

پرهیز از یکجانبه نگری و کلی نگری در تربیت دینی اخلاقی در نظام آموزش پرورش (۲۲ دبیور). مورد ۲ مورد دیگر اظهار داشتند که در تربیت دینی که یک امر بسیار حساس در جامعه ما می باشد باید از یکجانبه نگری و کلی نگری در تربیت دینی اخلاقی در نظام آموزش و پرورش پرهیز گردد. جمع بندی دیدگاههای دبیران در ارتباط با پرسش سوم تحقیق

از دیدگاه دبیران عدم موفقیت برنامههای تربیت دینی و عدم رغبت و انگیزه کافی دبیران برای تدریس درسی دینی به عنوان مهم ترین مشکلات مشترک بودن نظام آموزش و پرورش در تربیت دینی و اخلاقی می باشد. عمده ترین پیامدهای تمرکز زدایی نظام آموزش و پرورش در زمینه تربیت دینی و اخلاقی از دیدگاه دبیران، موفقیت نظام آموزش و پرورش در امر تربیت دینی و از بین رفتن ناراضیهای دانش آموزان، معلمان و خانوادههای آنان بوده است. دبیران در بیان تجارب خودشان در زمینه تمرکز بودن نظام آموزش و پرورش در امر تربیت دینی و اخلاقی، عدم توجه به تفاوت های فردی که در بسیاری از موارد منجر به ناگامی در نیل به اهداف تربیت دینی می شد را ذکر کردند. پیامدهای دبیران در راستای تمرکز زدایی نظام آموزش و پرورش در زمینه تربیت دینی و اخلاقی به ترتیب اولویت عبارت بود از: فقدان ابتکار عمل به مسئولان آموزش و پرورش ناحیهها و استانهای مختلف، اصلاح و تجدید نظر روشهای تدریس در امر تربیت دینی و پرهیز از یک جانبه نگری و کلی نگری در تربیت دینی اخلاقی در نظام آموزش و پرورش.

بحث و نتیجه گیری

در مجموع با توجه به یافتههای پژوهش حاضر به نظر می رسد نظام آموزش و پرورش رسمی کشور ما به دلیل ماهیت رسمی و فرهنگ حاکم بر آن، اندیشهها و تفکرات دبیران را طوری شکل داده که آنها تا حدود زیادی رسمیت و تمرکز را که از دیدگاه صاحب نظران و متخصصان در زمره عمده ترین ضعفهای ساختاری نظام آموزش و پرورش کشورمان در امر تربیت دینی می باشند، ندیده می گیرند. دبیران مذکور بر خلاف دیدگاههای صاحب نظران منتقد به تحقق اهداف تربیت دینی از طریق اصلاح شرایط درونی آموزش و پرورش از قبیل استخدام و گزینش نیروی انسانی شایسته در امر تربیت دینی، کنترل و نظارت مسئولان آموزش و پرورش بر کار دبیران دین و زندگی، رسیدگی به مشکلات تعلیمی و

۳-۳-۱. ایده های شما برای خارج کردن نظام آموزش پرورش از حالت تمرکز بودن در تربیت دینی و اخلاقی چیست؟
اظهار نظرات جلسه آماری در ارتباط با سوالات فوق را می توان در قالب موارد زیر طبقه بندی کرد.

۱- عدم مشکلات مشترک بودن نظام آموزش پرورش در تربیت دینی و اخلاقی

عدم موفقیت برنامههای تربیت دینی (مورد ۱). مورد ۵ مورد دیگر معتقد بودند تمرکز بودن نظام آموزش و پرورش منجر به ناگامی و عدم موفقیت در امر تربیت دینی می شود.

عدم رغبت و انگیزه کافی دبیران برای تدریس درسی دینی (مورد ۲). مورد ۲ مورد دیگر معتقد بودند در صورت تمرکز بودن نظام آموزش و پرورش به دلیل اینکه به نیازهای منطقهای و ناحیههای جلسه توجه زیادی نمی شود، بیشتر معلمان و دبیران رغبت کافی برای حضور و مشارکت در کلاس ندارند و همچنین به دلیل اینکه همه دانش آموزان با یک شیوه و محتوای واحد آموزش می بینند تغییرات مورد انتظار در رفتارهای ایشان به وجود نمی آید. پیامدهای تمرکز زدایی نظام آموزش و پرورش در زمینه تربیت دینی و اخلاقی

موفقیت نظام آموزش و پرورش در تربیت دینی (مورد ۳). مورد ۳ مورد دیگر اظهار داشتند که در صورت تمرکز دینی در نظام آموزش و پرورش در زمینه تربیت دینی، نیل به اهداف تربیت دینی بسیار آسان تر می شود.

از بین رفتن ناراضیهای دانش آموزان، معلمان و خانواده های آنان (۲۲ دبیور). مورد ۲ مورد دیگر اظهار داشتند که در صورت تمرکز دینی در نظام آموزش و پرورش در زمینه تربیت دینی، ناراضیهایی که تمرکز گزینی در بین دانش آموزان، خانواده ها و معلمان به وجود آورده بود از بین می رود.

۲- تجارب دبیران در زمینه تمرکز بودن نظام آموزش و پرورش در امر تربیت دینی و اخلاقی

عدم توجه به تفاوت های فردی در بسیاری از موارد منجر به ناگامی در نیل به اهداف تربیت دینی می شد (مورد ۱).

در ۲ مورد دیگر اظهار کردند که در برخی موارد که مفاهیم و محتوای کتب با روحیات، باورها و تواناییهای دانش آموزان سازگار نبوده است منجر به بی نظمی و اختلال در کلاس می شد. در ۲ مورد دیگر اظهار کردند وقتی همه دانش آموزان به یک چشم دیده شوند، عدم توجه به تفاوت های فردی، از مشارکت آنها در کلاس کاسته می شود و در نتیجه آنها بیشتر برای کسب نمره در کلاس حاضر می شوند و نه برای کسب معرفت دینی. یک دبیر به این نکته اشاره کرد که در بسیاری از موارد مشاهده کردم مفاهیم درسی به دلیل عدم تناسب با روحیات، توانایی و باورهای دانش آموزان، برای دانش آموزان قابل فهم نیست. یک دبیر نیز اظهار کرد که در برخی مشاهده کردم شیوههای آموزشی واحد نتایج متفاوتی در پی داشته است و مخالف انتظارات معلم و نظام بوده است.

۳- پیامدهای دبیران تمرکز زدایی نظام آموزش و پرورش در زمینه تربیت دینی و اخلاقی

منابع

- ۱- محسن پورمهرام (۱۳۸۸)، سبلی برنامه ریزی آموزشی تهران سمت.
- ۲- متابع فریده (۱۳۸۷)، دیدگاه های نو در برنامه ریزی آموزشی، تهران سمت.
- ۳- برزنگدولفانک (۱۳۷۱)، نقش تعلیم و تربیت در جهان امروز، ترجمه مهرافاق مایوردی، چاپ اول، تهران، مرکز نشر دانشگاهی.
- ۴- سعیدی رضوانی، محمود، بافگلی، حسین، و امین خدلی، مقصود (۱۳۸۶)، بررسی وضع موجود تربیت دینی - اخلاقی دانش آموزان و ارزشهای آن بر اساس مؤلفه های اصلی آموزش و پرورش، تهران وزارت آموزش و پرورش.
- ۵- بافگلی، حسین (۱۳۸۶)، بررسی آرا و عملکرد متفکران تربیت غیر دینی در ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- ۶- سعیدی رضوانی، محمود، بیقی، نفی (۱۳۸۰)، تأملی در باب تناسب نظام آموزش و پرورش رسمی با تربیت دینی، کتاب ششم، تهران، نشر تربیت اسلامی، تربیت اسلامی ویژه آسیب شناسی تربیت دینی.
- ۷- همت بناری، علی (۱۳۸۰)، نگاهی به عوامل آسیب شناسی تربیت دینی نوجوانان و جوانان، چاپ ششم، تهران، نشر تربیت اسلامی.
- ۸- عساره، علیرضا (۱۳۸۲)، کارکردهای فعلی آموزش و پرورش کشورهای در تربیت دینی، مجموعه مقالات همایش ملی آسیب شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش، جلد دوم، تهران، محراب قلم.
- ۹- لطف آبادی، حسین (۱۳۸۲)، پژوهش در وضعیت و نگرش و مسائل جوانان ایران، فصلنامه پژوهشی، کاربردی، مقالات جوانان، شماره ۱، ۲.
- ۱۰- اسکندری، حسین (۱۳۸۲)، تربیت پنهان تهران، انتشارات تزکیه.
- ۱۱- کریمی، عبدالعظیم (۱۳۸۰)، دین دهی یا دین پای، چاپ ششم، تهران، نشر تربیت اسلامی.
- ۱۲- سعیدی رضوانی، محمود (۱۳۸۵)، ضرورت تمرکز زدایی در فلور و تربیت دینی و اخلاقی، همایش آموزش پرورش کشورهای اسلامی با تأکید بر نقش توسعه.
- ۱۳- مظلومی، رجایی (۱۳۶۶)، گامی در مسیر تربیت اسلامی، جلد دوم، تهران، آگاه.
- ۱۴- صفایی حابری، علی (۱۳۷۹)، مسئولیت و سازندگی، قم: انتشارات هجرت.
- ۱۵- سعیدی رضوانی، محمود (۱۳۸۰)، تبیین برنامه درسی پنهان در درس پیشین اسلامی دوره متوسطه، پایان نامه دکتری رشته برنامه ریزی درسی، دانشگاه تربیت معلم تهران.
- ۱۶- سعیدی رضوانی، محمود (۱۳۸۹)، نقدی بر روش های تربیت دینی (با تأکید بر برنامه درسی پنهان)، چاپ اول، مشهد، انتشارات استان قدس رضوی.

برقعی مصلحان، اصلاح برنامه های درسی و روش های تدریس دینی و غیره، استوارند از میان دو مانع رسمیت و تمرکز در امر تربیت دینی، خبران بیشتر به مشکلات ناشی از تمرکز اشاره داشتند و حتی از برخی اظهاراتشان چنین برداشت می شود که دبیران از مفهوم رسمیت و تمرکز در آموزش و پرورش برداشت ندریبا شلویی داشتند، چنانچه ملاحظه می شود برخی از اظهارات ارباب شده توسط آن ها جهت رسمیت زدایی در امر تربیت دینی نیز مربوط به راهکارهای تمرکز زدایی بود، لذا می توان استنتاج کرد که دبیران رغبت بیشتری به تمرکز زدایی در زمینه تربیت دینی دارند، شاید دبیران به دلیل حفظ اقتدار خودشان در کلاس های درس، اعتقادی به حذف نمره و حذف کلاس در درس دین و زندگی به عنوان مصادیقی از رسمیت زدایی ندارند و یا علاوه زدایی به تغییر توقیعت خود در مدارس از مدرسه به مشاور دینی به عنوان یکی از راهکارهای رسمیت زدایی ندارند.

به طور کلی از اظهارات دبیران دین و زندگی می توان استنباط کرد که آن ها به تمرکز و رسمیت نظام آموزشی ما در امر تربیت دینی به عنوان یک معضل و مانع اساسی قائل نیستند، این امر نشان دهنده این است که برنامه ریزان و سیاست گذاران عرصه تربیت دینی در نظام آموزش و پرورش کشورمان در صورت تصمیم گیری جهت تمرکز زدایی و رسمیت زدایی در زمینه تربیت دینی، با ایده ها و اندیشه های سنتی دبیران درس دین و زندگی که اعتقاد چندانی به تمرکز زدایی و رسمیت زدایی در راستای ترمیمی بهتر اهداف تربیت دینی ندارند، روبرو هستند، لذا فراهم ساختن زمینه های تغییر نگرش و تفکر دبیران دین و زندگی در این رابطه یکی از رسالت های عمده مسئولان نظام آموزش و پرورش کشور ما می باشد که در این صورت زمینه و فضای بهتری برای تمرکز زدایی و رسمیت زدایی در عرصه تربیت دینی در راستای تحقق و تمر بخشی بهتر اهداف تربیت دینی فراهم خواهد شد.

پیشنهادها

- ۱- با توجه به مشکلات ناشی از دو معضل تمرکز و رسمیت در امر تربیت دینی، به مسئولان نظام آموزش و پرورش کشورمان توصیه می شود اقدامات موثری در زمینه رسمیت زدایی و تمرکز زدایی انجام دهند که تغییر نگرش ها و تفکرات سنتی دبیران دروس دینی از جمله این اقدامات می باشد.
- ۲- از آنجایی که این تحقیق فقط دیدگاه های دبیران مرد دین و زندگی را در ارتباط با رسمیت و تمرکز مورد بررسی قرار داده است پیشنهاد می شود در پژوهش های دیگر به بررسی نظرات دبیران زن درس دین و زندگی، نیز در این ارتباط پرداخته شود.
- ۳- پیشنهاد می شود در پژوهش های دیگر به بررسی دیدگاه های دانش آموزان، خانواده ها، مدیران مدارس، مسئولان نظام آموزش و پرورش و غیره در ارتباط با مسایل مربوط به رسمیت و تمرکز، پرداخته شود.